

Tobias Osvald, *Stadens gränsplatser: Kungliga Poliskammaren och vardagens omstridda rum i Stockholm, 1776–1835* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2022). 336 s.

Maja Bondestam, Uppsala universitet

Hur interagerade det sena 1700- och tidiga 1800-talets stockholmare med polisväsendet? Detta undersöker Tobias Osvald i sin historiska avhandling, *Stadens gränsplatser: Kungliga Poliskammaren och vardagens omstridda rum i Stockholm, 1776–1835*. Poliskammaren inrättades 1776 för att främja god ordning i huvudstaden och Osvald har läst ett urval av de många polisrapporter som nu började skrivas och arkiveras vid fall av stök och förseelser. Han närmar sig Sveriges första polisorganisation och granskar små brott i fråga om uteliggande, kroghållning och renhållning för att bättre förstå ett stadsrum i förvandling. Vi får veta att hushållen under de aktuella åren blev mindre, att krogarna avskildes från hemmen, hur orenligheter betvingades, och hur de privata gårdarna avgränsades från gatan. Stockholm delades upp, gränser blev viktigare än förr och vissa verksamheter och individer hamnade utanför godtagna sfärer, rum och möten. ”Under perioden går det att följa hur en relativt öppen stad med öppna hus gradvis slöt sig och lämnade enskilda individer exponerade” (s. 291).

Stockholm framstår i skiftet mellan 1700- och 1800-tal som hårt reglerat av tidscheman och bestämmelser om vem som fick vara på vilken plats, vid vilken tid och i vilket ärende. Att hälsa på hos en vän och ta ett glas öl var potentiellt brottsligt och om det uppmärksammades av ordningsmakten kunde straffet bli böter, fängelse eller indragna rättigheter. När polisbetjäningen exempelvis fick nys om att några långväga gäster efter en begravning blivit kvar hos änkingen i Stockholm över natten utreddes den otillbörliga vistelsen omedelbart, brottslingar identifierades och straff utmättes. Avhandlingen diskuterar flera liknande småbrott och Osvald har analyserat inte mindre än 3 200 fall. Det rör sig om krogverksamhet i lokaler som saknade rätt skylt vid dörren, kortspel i någon källare,

<https://doi.org/10.7557/4.6593>

Copyright: © 2022 The Author(s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

nedsmutsnings av gränder, och människor som sov i förråd, bodar och på höskullar de själva inte ägde.

En mängd illustrationer ger liv och konkretion åt avhandlingen och vi får blicka in under de broar, i de skjul, krogar, höbalar och källare där förseelser ägde rum, där polisen ingrep och jagade fram otillåtna vistelser, verksamheter och personer. Staden patrullerades nitiskt av de polisbetjänter som tycks ha haft ungefär samma position och befogenheter som dagens ordningsvakter. Vid minsta oljud, dagdriveri eller utesovande var de där, redde ut och drev process. Att befinna sig på en plats där man vare sig arbetade eller bodde var ett brott, åtminstone efter solens nedgång, och några spontana kvällspromenader eller nattbad var inte att tänka på för en laglydig stockholmare. Detta är spännande och jag vill ha mer analys, diskussion och förklaring. Varför inrättades poliskammare runt om i Europa just vid denna tid och kan polisbetjänternas verksamhet läsas i ljuset av annan styrande verksamhet under 1700-talet? Hur knyter de många rapporter som skrevs om "bagatellmål" an till vidare försök att dokumentera och inventera svenskarna under seklet? Var Poliskammarens hantering av små förseelser rent av del av ett större folkförbättrande projekt med fokus på moral, beteende och handlingar? Vad betydde det att data inhämtades och bevarades om enskilda individer? Kunde stockholmarna härmed kontrolleras mer effektivt, behärskas och underkastas myndigheter och överhet?

Det här är inget som diskuteras i *Stadens gränsplatser* utan Osvald är mer intresserad av rumslighet, gränser och möjliga flöden mellan gatan och hemmet. Han skriver utförligt om polisväsendet i Sverige och framstår som väl inläst på sitt forskningsfält. Annie Mattssons och Mats Hayens studier tas upp och vi får veta en hel del om Poliskammarens föregångare och motsvarigheter på andra håll i Norden och Europa. Parallellt med det polishistoriska spåret introduceras teorier om rumslig förändring, urbanhistoria, offentliga platser och mikrogeografi. Tidigare forskning om det sena 1700-talets Stockholm har beskrivit en demografiskt, socialt och ekonomiskt stagnerande stad medan Osvald hellre talar om en dynamisk övergångsperiod varunder hushållen krympte och vardagslivet började organiseras enligt nya mönster. Syftet med avhandlingen är att bättre förstå sådana förskjutningar men också att få fatt i social förändring. Ett urbant rum med en stor koncentration av människor och händelser lämpar sig enligt Osvald särskilt väl för det.

Avhandlingen inleds med en ögonblicksbild av hur polisbetjäningen en sommarkväll 1776 rörde sig genom Stockholm på jakt efter ordningsstörande beteenden. På Köpmangatan hördes oväsen från Anna Cajjsa Söderbergs krog, nummer 353, och en berusad kvinna kastades ut. Eftersom klockan var efter 22 och det verkade finnas ytterligare personer på krogen försökte polisbetjänerna ta sig in

och utreda om något i Söderbergs verksamhet stred mot rådande förordningar. Krögerskan var kallsinnig, svor och förolämpade poliserna på andra sidan den låsta porten. En och en halv timme senare bröt de sig slutligen in på krogen och fann där, utöver Söderberg, två sjömän, en änka från Nådendal samt spinnerskan Lisa Holm. Det lilla sällskapet hävdade att de bara haft planer på att övernatta på krogen, inte ägna sig åt dryckenskap, vilket Söderberg förklarade när hon frågades ut av Kungliga Poliskammaren dagen därpå. Att ha gäster efter en viss tid var inte tillåtet och för detta hade krögerskan redan dömts två gånger tidigare. Nu borde hon väl ändå bli av med rättigheten att driva krog, yrkade stadsfiskalen Pehr Qviding.

Liknande bilder av små kontroverser ger studien nerv och konturer. För första gången har det uppstått ett organiserat polisväsende i svensk historia och det speciella sätt på vilket polisbetjänterna arbetade och höll ordning på folk är genuint intressant. Det antyder att stockholmarna skulle fås att röra sig på vissa sätt, under vissa tider, med en viss ljudnivå och i specifika konstellationer. Polisbetjäningens rapporter visar hur små förseelser bland helt vanliga människor uppmärksammades, registrerades och bestraffades och hos mig väcks frågan om det nya polisväsendet gav uttryck för en mildare men mer omfattande och konsekvent bestraffningsmetod än tidigare. Minskade toleransen mot små förbrytelser i och med Poliskammarens verksamhet och de täta kontroller och flitiga bestraffningar som följde i dess spår? Skapade de patrullerande poliserna ett folkligt medvetande om små förseelser? Går det att skönja några förändringar i språket om de småbrott som registrerades? Vad förväntades brottslingen uppleva för slags kval och vad hoppades överheten på? Besträffades kroppen eller själen? Vardagens friktion uppmärksammades av polisen och frågan om hur stockholmarna reglerades beträffande tider, rörelser, sovplatser, nöjen, mat och orenligheter är engagerande.

Borde vardagens friktioner ha analyserats mer? Polisbetjäningen reglerade uppenbarligen stockholmarnas liv på olika sätt men betydelsen av alla kontroller och ingripanden lämnas lite grann därhän i avhandlingen. Oswald vill veta hur urban rumslighet förhandlades i omstridda situationer och materiella komponenter såsom dörrar, fönster, gator och hus diskuteras för att få en bild av stadens ökade slutenheter. Det sistnämnda är visserligen också intressant och motiverat med tanke på avhandlingens syfte. Att just Poliskammarens aktiviteter utgör det empiriska sammanhanget framstår dock som en aning underordnat, inte minst i kapitel 6 där avhandlingens resultat presenteras. Här understryks att *Stadens gränsplatser* är en avhandling om rummets historiska betydelse. Oswald har velat ta reda på varför vissa platser i staden var omstridda, vilka föreställningar överheten hade om hur rummet borde fungera, hur polisbetjäningen gjorde för att kontrollera rummet och hur stockholmarna bemötte detta. Empirin handlar om regleringen av små

brott men avhandlingen djupdyker framför allt i interaktioner mellan olika grupper på specifika platser. De dubbla spåren i denna studie, det polishistoriska och det runsliga, medför en pendling mellan två teman och om jag förstår Osvald rätt så är det staden, dess gränser och kontroverser, som intresserar mest, medan förhållandet mellan polisen och stockholmarna ibland glider ur fokus.

Det jag framför allt funderar över när jag läser denna avhandling är dock metodfrågor och hur Osvald gått till väga för att utvinna kunskap ur sina källor. Inledningsvis talar han om en praktikteoretisk ingång och om den runslighet som framträder i mötet mellan stockholmarna och polisbetjänarna. När han sedan närmar sig Poliskammarens arkiv sker det dock via en kvantitativ analysmetod som gör stadens omstridda platser påfallande abstrakta. Förekomsten av förseelser som hemlöshet, krogverksamhet och renhållning under tre tidsintervall presenteras i tabellform. Ökningar och minskningar över tid registreras och Osvald låter siffrorna bilda grund för avhandlingens analyser och resultat. På sidan 266 får läsaren veta exakt hur många fall av spel och dobbel som blev till ärenden för polisbetjänarna under ett visst år och hur siffran såg ut 20 år senare. ”Praktiker” blir i avhandlingen synonymt med antalet fall av uteliggande, felaktig kroghållning och otillbörlig nedsmutsning 1776, 1804 och 1835, och mot bakgrund av dessa siffror hävdas att staden blev mindre öppen och rörlig. Sanitära olägenheter följdes upp och bevakades av polisen och Osvald menar att flöden mellan gårdar och gator försvann.

Jag tvivlar inte på riktigheten i dessa rön men tycker att källorna, som en effekt av metoden, stummar och att staden, dess invånare, brotten och den polisiära verksamheten försvinner in i siffror och tabeller. Ett stort arkiv med många tusen fall av oordning bjuder kanske in till kvantifierande arbetssätt men med räknandet och etiketterandet följer en risk att studieobjektet inte historiseras tillräckligt. Brotten framstår som historiskt intakta och oföränderliga variabler. Vad var spel och dobbel 1776 och vad var det 1835? Som en följd av metoden fryses förseelsen i tiden och görs immun mot tidsbundna lager av innebörd. Att en krog har sitt utskänkningstillstånd i ordning gäller ju än idag, men hur ska man förstå mer rörliga fenomen? Varför var det ett brott att tre personer spelade kort i en källare i slutet av 1700-talet? Hur såg det ut tidigare och varför slutade ordningsmakten oroas över kortspel vid en viss tid? Vad var en förseelse under de aktuella åren och hur förändrades förhållandet mellan stockholmarna och polisbetjänarna? Hur förändrades språket i polisrapporterna och vad innebar själva rapportandet, dokumenterandet och arkiverandet av stockholmarnas brott? Iakttagna ökningar och minskningar av specifika brott i Poliskammarens diaries blir ett trubbigt instrument för att belysa komplicerade teser om förändring och modernitet.

Nåväl. En viktigare fråga i just denna avhandling är vad kvantifieringen av ordningen säger om stadens gränser och vardagens omstridda rum. Fint nog avslutas varje kapitel med en diskussion om just detta och Osvald argumenterar för att Stockholm mellan 1776 och 1835 gick från att vara en stad med allmänt porösa gränser till att präglas mer av uteslutande, avskiljande och tillslutande. Staden rörde sig från flexibilitet till ökad stabilitet och mot bakgrund av sin statistiska genomgång ser Osvald en tilltagande slutenhet mellan människor, byggnader och möjliga rörelser. Resonemanget baseras på ned- och uppgångar i relativa andelar av vissa brott och det är inga enkla iakttagelser som leds i bevis. Ärligt talat hänger jag inte alltid med på resan mot stadslandskapets ökade atomisering och tänker att de strikt kvantitativa redogörelserna för antalet brott borde ha komprimerats en aning. Till förmån för vad? Jo, till förmån för de intressanta fallen i sig och till det påbörjade resonemanget om hur bodar, plank, månglarbord, hål, trummor och rännstenar under 1700-talet uppmuntrade flöden, öppningar och kommunikation mellan stadsdelar, bostäder och verksamheter på ett sätt som försvunnit närmare vår egen tid. Osvald nämner avslutningsvis ”modernitetens gastkramande av staden” och jag ser fram emot fler studier om avsmalnande kategorier, hårdnande gränser, och hur korrespondenser mellan stort och smått började upplösas under 1700-talet. Vad var det för slags processer och hur stod de i relation till vardagens alla små brott?

Avslutningsvis vill jag understryka att *Stadens gränsplatser* är en avhandling med många kvaliteter. Osvald är en god skribent, studien är välstrukturerad och genomförd för att få svar på en intressant och långt ifrån lättbesvarad fråga. Vi får sällskapa med en författare som kan konsten att måla upp specifika rumsliga kontroverser. Osvald tar oss med till föränderliga krogmiljöer, gatans alla oordentligheter och beskriver fint hur otillåtna övernattningar i hamnar och lagerbyggnader uppmärksammades, registrerades och kontrollerades. Både den som är intresserad av stadsrummets förändringar och den som vill fördjupa sig i det svenska polisväsendets historia har i denna studie mycket att se fram emot.